

The most significant transformation changes in the industry are: the changes of ownership and size structure of enterprises; decreasing of the number of employees in industry; increasing of entrepreneurial units in the industry; changes of space and sectorial structure of industry; increasing of the importance of information in the management of enterprises and directly in the process of production; changes of organizational structure of enterprises; and increasing of the influence of foreign capital in the industry.

Recenzent: RNDr. Peter Mariot, CSc.

ZÁKLADNÉ ETAPY VÝVOJA PRIEMYSLU V BRATISLAVE

Petronela VÝPALOVÁ

Abstract

The present sectoral and spatial structure of the industrial production in Bratislava is the result of a complex development. We distinguish four main stages in the development of industry in Bratislava after 1867, that is time of modern industry formation in the city, when the industry was formed in certain political, economic and social conditions. The beginnings of these periods are correspondent with the dates of important political changes in the state formation to which Bratislava belonged.

Key words: stages of development of industry, industrialization, capital, privatization

1. ÚVOD

Slovensko sa všeobecne považuje za mladé priemyselné územie, napriek tomu, že história priemyslu siaha ďaleko do minulosti.

Bratislava, na rozdiel od ostatného územia Slovenska sa už v minulom storočí stala významným priemyselným centrom hlavne vďaka svojej priaznivej geografickej polohe. Korene priemyselnej výroby môžeme zahrnúť až do stredoveku, kedy sa na území Bratislavy začala rozvíjať remeselnícka malovýroba. Podniky nadregionálneho významu sa však v Bratislave utvorili v priebehu rozvoja moderného priemyslu.

V Bratislave sa priemysel začal formovať na začiatku 19. storočia. Jeho vývoj v tomto a aj v nasledujúcich obdobiach musíme hodnotiť vždy v rámci štátneho útvaru, ktorého Bratislava bola súčasťou. Bratislava už začiatkom rozvoja priemyslu prosperovala vďaka tomu, že využívala výhody svojej geografickej makro- aj mikropohy. Mesto sa stalo vhodným miestom pre lokáciu veľkých priemyselných podnikov, ktoré záviseli väčšinou od rakúskeho kapitálu. Pozitívnu úlohu pri hospodárskom rozvoji mesta zohrali aj také faktory ako boli výhodná poloha mesta medzi Viedňou a Budapešťou, priaznivá poloha na rieke Dunaj, ktorý bol dôležitou dopravnou cestou pre dovoz surovín. Rozvoj priemyslu pozitívne ovplyvnila aj výstavba železničnej siete.

Mgr. Petronela VÝPALOVÁ

*Katedra humánnej geografie a demogeografie, Prírodovedecká fakulta v Bratislave, Mlynská dolina 1,
825 15 Bratislava*

2. ZÁKLADNÉ ETAPY VÝVOJA PRIEMYSLU

Za hlavné faktory podmieňujúce rozvoj priemyslu v určitom priemyselnom centre môžeme všeobecne považovať rozvoj samotného priemyslu ako hospodárskeho odvetvia v celosvetovom meradle a politickú a ekonomickú situáciu v štáte, v ktorom sa priemyselné centrum nachádza. Vývoj priemyslu v celosvetovom meradle je kontinuálny proces, ktorého bezprostredný vplyv je ťažké hodnotiť. Naopak zmeny v politickom a ekonomickom systéme krajiny sú náhle a ich vplyv na rozvoj priemyslu krajiny i jednotlivých centier je bezprostredný.

Za jednotlivé etapy formovania sa priemyslu v Bratislave, ktoré sú relatívne uzavreté a kvalitatívne sa líšia, môžeme preto považovať nasledujúce štyri obdobia:

- obdobie rokov 1868 – 1918,
- obdobie rokov 1918 – 1948,
- obdobie rokov 1948 – 1989 a
- obdobie po roku 1989

Začiatkom, respektíve koncom každej z týchto etáp, je významná politická zmena v štátnom útvare, do ktorého patrila Bratislava. Politické zmeny boli sprevádzané aj zmenami v ekonomike štátu. Nasledujúca tabuľka ukazuje návaznosť troch javov: politická zmena v štátnom útvare, impulzy rozvoja priemyslu ako dôsledok novej ekonomickej situácie a zmeny v priemysle Bratislavy.

Tab. 1. Základné etapy vývoja priemyslu v Bratislave

obdobie, politická zmena	nové impulzy rozvoja priemyslu	zmeny v priemysle Bratislavy
1868-1918 Rakúsko – Uhorské vyrovnanie	– všeobecný hospodársky rozvoj Uhorska – nahromadenie domáceho kapitálu – prírľev zahraničného kapitálu – rôzne formy štátnej podpory	– nástup moderného priemyslu – výstavba veľkých podnikov – rýchly rozvoj výstavby priemyselných podnikov
1918-1948 vznik Československej republiky	– strata rakúsko – uhorských trhov – prerušenie vzťahov s Viedňou a Budapešťou – úbytok rakúskeho kapitálu – tendencie premiestniť priemyselnú výrobu do Čiech	– koniec výroby a zatváranie menších závodov – stagnácia a znižovanie výroby veľkých podnikov
1948-1989 nástup komunizmu v Československu	– spriemyselnovanie Slovenska – upevňovanie centrálnej politickej funkcie Bratislavy – rozvoj spolupráce v rámci RVHP – priestorový rozvoj mesta – rast počtu obyvateľov v meste	– zoštátnenie priemyslu (1945) – výstavba nových priemyselných závodov – zavádzanie nových odvetví v priemysle mesta – obnovovanie a rozvoj výroby v starých podnikoch

obdobie, politická zmena	nové impulzy rozvoja priemyslu	zmeny v priemysle Bratislavy
1989 pád komunizmu vo Východnej Európe	– rozdelenie Československa (1.1.1993) – nástup trhovej ekonomiky – zrušenie trhu RVHP – zvýšenie záujmu o otázky životného prostredia	– pokles zamestnanosti v priemysle – likvidácia neprosperujúcich podnikov – rozdelenie veľkých štátnych podnikov do menších samostatných závodov – privatizácia priemyselných podnikov – vstup zahraničného kapitálu

Prameň: P. Korec, 1997, (upravené autorom)

2.1 obdobie 1869- 1918

Rakúsko –Uhorské vyrovnanie v roku 1867 urýchlilo hospodársky vývoj Uhorska. Snahou Uhorskej vlády bolo hospodárske vymanenie sa z područia Rakúska, ktorého vládnuce kruhy udržiavali Uhorsko v čo najväčšej závislosti od rakúskych zdrojov kapitálu. Bratislava bola vďaka spomínanej geografickej polohe vhodným miestom, kde sa mohol rozvíjať nový veľký i stredný priemysel, závislý v začiatkoch hlavne od rakúskeho kapitálu. V roku 1869 bola Bratislava v objeme priemyselnej výroby tretím mestom v Uhorsku (po Budapešti a Košiciach).

Od začiatku osemdesiatych rokov 19. storočia, nastala v ekonomike Uhorska významná zmena. Akumulácia domáceho kapitálu, štátna podpora a predovšetkým prílev zahraničného kapitálu viedli k rýchlemu rozvoju továrenského priemyslu a k hospodárskej konjunktúre. Prejavom štátnej hospodárskej politiky vo vzťahu k priemyslu boli zákony na podporu priemyslu.

Hlavnými faktormi, ktoré rozhodli o umiestnení jednotlivých priemyselných závodov boli prístav na rieke Dunaj a železnica smerujúca od prístavu na severovýchod. V dôsledku týchto faktorov vznikli samostatné priemyselné zóny, na ľavej strane Dunaja v priestore prístavu, na Petržalskej strane na pravom brehu Dunaja, v blízkosti železnice a na východnom okraji mesta. Okrem továrne Dynamit Nobel, ktorá začala prevádzku už v roku 1879 vznikol rad ďalších významných podnikov (rafinéria Appolo (rok vzniku 1895), výroba čokolády Stollwerk (1896), textilné továrne Cvernovka (1901) a Danubius (1907) a výroba gúm Gumonka (1890).

Bratislava tak bola na Slovensku začiatkom 20. storočia významným obchodným a priemyselným centrom.

2.2 obdobie 1918 – 1948

Hospodársky život Bratislavy určoval už dlho pred rokom 1918 rozvoj priemyslu. Po vzniku Československej republiky v roku 1918 sa priemyselný vývoj v meste dostal do zložitej situácie. V minulosti bol veľmi tesne spojený s trhom Rakúsko – Uhorska. Po vzniku ČSR

priemysel Bratislavy toto spojenie stratil a došlo k prerušeniu vzťahov s Viedňou a Budapešťou a tiež k úbytku rakúskeho kapitálu na našom trhu. Ďalší negatívny vplyv, ktorému Bratislava podliehala boli snahy vlády preniesť priemyselnú výrobu z ekonomických dôvodov zo Slovenska do Čiech. Krátko po roku 1918 bolo v Bratislave zatvorených 22 podnikov. Boli to hlavne priemyselné závody s nerentabilnou výrobou a s malým počtom zamestnancov.

Jedným z vážnych problémov rozvoja bratislavského priemyslu, po vzniku ČSR, bolo zabezpečenie dostatočného množstva surovín a polotovarov, čím bola zvýraznená aj štruktúra priemyslu. Prevažoval kovopriemysel a priemysel stavebných hmôt, textilný, odevný, potravinársky a chemický.

Obdobie rokov 1918 – 1948 môžeme považovať za obdobie stagnácie priemyselnej výroby a úpadkom prevažnej väčšiny základných výrobkov odvetví v Bratislave.

Napriek tomu, že po vzniku Československej republiky v roku 1918 preberá Bratislava funkciu politického, hospodárskeho a kultúrneho strediska na Slovensku, v rozvoji priemyslu sa to zvlášť výrazne neprejavilo. Až v tridsiatych rokoch nastáva určité oživenie v priemyselnej výrobe. V tomto období sa postavilo aj niekoľko nových závodov a ich lokalizačnými faktormi boli opäť železničná komunikácia a nákladná stanica pri prístave na juhovýchode.

2.3 obdobie 1948 – 1989

Tretie obdobie predstavuje najvýznamnejšiu etapu priemyselného vývoja Bratislavy. Nástup nového spoločenského poriadku v Československu podmienil rad impulzov rozvoja priemyslu, najmä všeobecná industrializácia Slovenska, upevňovanie Bratislavy ako politického a hospodárskeho centra Slovenska a spolupráca v rámci krajín RVHP.

Samotná industrializácia podmienila zavádzanie nových priemyselných odvetví a výstavbu nových priemyselných závodov v meste, s dominantným postavením automobilového priemyslu zastúpeného BAZ, petrochemického priemyslu (Slovnaft) a sklárskeho priemyslu (Technické sklo). Dochádza tiež k obnovovaniu a rozvoju výroby v starých podnikoch.

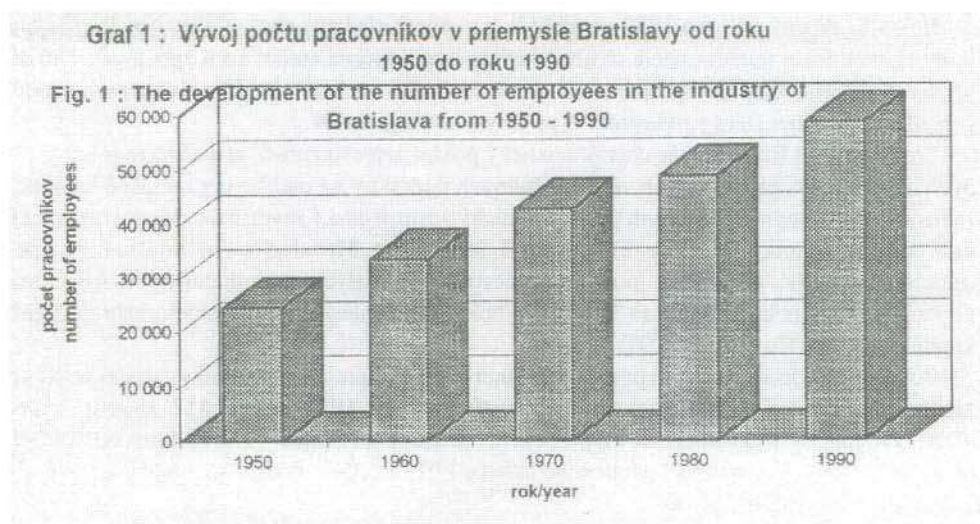
Prudký rozvoj priemyslu v meste podmienil aj nárast počtu pracovníkov. Na základe tabuľky č. 2 a grafu č. 1 vidieť pomalý rast počtu pracovníkov v priemysle od roku 1950 do roku 1990.

Na túto črtu vývoja priemyslu typickú pre celé Slovensko poukázal vo svojej práci aj L. Kopačka (1992) ktorý uvádza, že prudký rozvoj priemyslu, charakterizovaný hlavne vysokým prírastkom počtu zamestnaných v priemysle mal celý rad nedostatkov.

Tab. 2. Vývoj počtu pracovníkov v priemysle Bratislavy od roku 1950 do roku 1990

Tab 2. a Fig. 1. The development of the number of employees in the industry of Bratislava from 1950 to 1990

rok	1950	1960	1970	1980	1990
počet pracovníkov v priemysle	24 626	33 486	42 854	48 773	58 557
počet obyvateľov Bratislavy	209 397	260 962	305 932	380 259	442 197

Prameň: Dejiny Bratislavy, Obzor, Bratislava 1992

Štatistický lexikon obcí Slovenskej republiky 1994

To, že rozvoj priemyslu na Slovensku po roku 1948 nepriniesol len samé klady poukázali viacerí autori. Analýzy štruktúry a rozmiestnenia priemyslu odhalili rad záporných stránok socialistickej industrializácie. Z tohto pohľadu zaujímavou je štúdia J. Mareša (1988), ktorý ešte pred rokom 1989 poukázal na negatíva vývoja priemyslu v Československu po roku 1948. Odvetvové plánovanie rozvoja priemyslu kladlo hlavný dôraz na jeho kvantitatívny rast, nevyužívala sa možnosť formovania územno-výrobných komplexov, dochádzalo k porušeniu vzťahov medzi zdrojmi pracovných síl v zázemí priemyselných stredísk a vytvorenými pracovnými príležitosťami v centrách.

Záporné stránky rozvoja priemyslu boli pozorovateľné pred rokom 1989 aj v Bratislave. Priemysel Bratislavy má nevhodnú sektorovú štruktúru. Odvetvovou štruktúrou boli generované pracovné miesta s nižším nárokom na kvalifikáciu a tým sa nevyužíval vzdelanostný potenciál obyvateľov mesta.

Hlavné priemyselné zóny sú umiestnené blízko centra mesta a sú výsledkom predchádzajúceho vývoja a vplyvu polohových faktorov.

2.4 obdobie po roku 1989

Vývoj na Slovensku po roku 1989 zaznamenal zmeny v politickej i v hospodárskej oblasti. Rok 1989 znamenal vo Východnej Európe a v Československu pád komunizmu. Rozdelenie Československa (1.1.1993), nástup trhovej ekonomiky a zrušenie spolupráce v rámci krajín RVHP výrazne ovplyvnili vývoj priemyslu na Slovensku i v samotnej Bratislave. Pred rokom 1989 dominovali v priemyselnej výrobe štátne podniky. Súkromní podnikatelia boli vytlačení z väčšiny odvetví, ceny boli regulované, nepodporovali sa obchodné ani investičné väzby so štátnymi trhovými hospodárstvom.

Politické zmeny po roku 1989 sa odrazili aj v zmene riadenia ekonomiky. Najdôležitejšie body ekonomickej transformácie sú liberalizácia cien, úsporná menová a rozpočtová politika, vnútorná zameniteľnosť meny, liberalizácia zahraničného obchodu, široká a rýchla privatizácia s menším podielom štátu na vlastníctve priemyselných závodov.

Pre priemysel Bratislavy je charakteristický pokles zamestnanosti, privatizácia priemyselných závodov, rozpad bývalých veľkých štátnych podnikov na menšie organizačné jednotky s vlastným výrobným programom (napr. chemický a gumárenský závod Matador bol rozdelený na 4 menšie jednotky: Matador, Matadorro II, Matadorex, Matadorfix), likvidácia neprospevujúcich závodov, zakladanie počtom zamestnaných malých podnikateľských subjektov a vstup zahraničného kapitálu (v Bratislave bol zaznamenaný najvyšší objem zahraničného kapitálu v rámci Slovenska 63,9%).

Pokles počtu zamestnanosti postihuje takmer všetky priemyselné podniky. Medzi veľkými zamestnávateľmi môžeme spomenúť Slovnaft (v roku 1985 mal 7 512 zamestnancov a 1.1.1996 iba 5 276 zamestnancov), Istrochem (pokles z 6 942 na 3 107), Elektrovod (z 2 346 na 1 360), Slovenské závody technického skla (z 1 029 na 250). Podstatná zmena sa vyskytla v rozsahu priemyselnej výroby.

Tab. 3. Vývoj počtu pracovníkov v priemysle Bratislavy od roku 1990 do roku 1996

Tab. 3. a Fig. 2. The development of the number of employees in the industry of Bratislava from 1990 to 1996

rok	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
počet pracovníkov v priemysle	58 557	58 454	53 242	49 268	46 320	37 004	36 911

Prameň: Štatistická ročenka Slovenskej republiky 1993, 1996

Vznik nových priemyselných subjektov už nemá taký vplyv na priestorovú štruktúru Bratislavy ako v minulosti. Výraznejšia koncentrácia je pozorovaná v centrálnej časti mesta. Subjekty podnikajúce vo výrobe kovových výrobkov a strojov vytvorili výraznejšie zoskupenie v severovýchodnej časti mesta.

ZÁVER

V Bratislave sa priemysel začal formovať na začiatku 19. storočia. Jeho vývoj musíme hodnotiť vždy v rámci štátneho útvaru, ktorého Bratislava bola súčasťou. Výhodná poloha mesta medzi Viedňou a Budapešťou, priaznivá poloha na rieke Dunaj a taktiež výstavba železničnej siete zohrali významnú úlohu v hospodárskom rozvoji Bratislavy a boli aj najdôležitejšími lokalizačnými faktormi v začiatkoch rozvoja priemyslu v meste.

Náhle politické zmeny nasledované zmenami v ekonomike štátu výrazne vplývajú na rozvoj priemyslu krajiny i jednotlivých centier. Za základné medzníky môžeme považovať nasledujúce štyri obdobia:

Za prvé obdobie vývoja priemyslu v Bratislave považujeme obdobie rokov 1868 – 1918, obdobie po Rakúsko – Uhorskom vyrovnaní, kedy bola Bratislava vďaka dobrej geografickej polohe vhodným miestom pre rozvoj veľkého a stredného priemyslu.

Obdobie rokov 1918 – 1948 ovplyvnilo vznik Československej republiky. Zmeny vyvolané prerušením vzťahov s Rakúsko-Uhorskom sa prejavili v konečnom dôsledku stagnáciou a znižovaním priemyselnej výroby.

Tretie obdobie 1948 – 1989 predstavuje najvýznamnejšiu etapu vo vývoji priemyslu Bratislavy, súvisí so zmenou spoločenského režimu. Dochádza k všeobecnej industrializácii Slovenska, ktorá podmienila zavádzanie nových odvetví v priemysle Bratislavy, výstavbu nových priemyselných závodov a obnovovanie výroby v starých podnikoch mesta.

Posledné obdobie v rozvoji priemyslu Bratislavy začína rokom 1989, kedy začali zmeny politických systémov v krajinách Východnej Európy. Neskôr dochádza k vzniku samostatnej Slovenskej republiky. Zaniká trh v rámci RVHP a nastupuje trhovú ekonomiku. Tieto skutočnosti vyvolali zmeny v priemysle Bratislavy.

Literatúra:

- HORVÁTH, V., LEHOTSKÁ, D., PLEVA, J., (1982): Dejiny Bratislavy. Obzor, Bratislava, 528.
- KOPAČKA, L.: Změny v geografickém rozmístění čs. průmyslu 1962 – 1988. In. Sborník České geografické společnosti, ročník 97, 3/1992, Praha, 152 – 171.
- KOREC, P., (1995): Problémy lokalizácie priemyslu v Bratislave. Miscellanea Geografica Universitatis Bohemiae Occidentalis, 4, 1995, 155 – 162.
- KOREC, P., GALLASOVÁ, S., (1994): Geografická poloha Bratislavy v nových hospodársko-politických podmienkach. Geografický časopis, 46, 1 Bratislava, 75- 86.
- MAREŠ, I.: Industrializace Československa – její klady a zápory. In. Sborník České geografické společnosti, ročník 93, 3/1988, Praha, Academia, 183 – 198.
- MLÁDEK, J. (1990): Teritoriálne priemyselné útvary Slovenska. Bratislava, vyd. UK, 290.

ŠTATISTICKÝ ÚRAD SLOVENSKEJ REPUBLIKY (1993): Štatistická ročenka Slovenskej republiky. Bratislava, ÚSR

ŠTATISTICKÝ ÚRAD SLOVENSKEJ REPUBLIKY (1996): Štatistická ročenka Slovenskej republiky. Bratislava, ÚSR

MAIN STAGES OF THE DEVELOPMENT OF INDUSTRY IN BRATISLAVA

Petronela VÝPALOVÁ

Summary

Present sectoral and spatial structure of the industrial production in Bratislava is the result of the result of a complex development. The first industrial plants started to form in Bratislava at the beginning of 19th century. The period after the Austro – Hungarian Compromise in 1867 may be considered as the time of modern industry formation in the city. We distinguish four main stages in the development of industry in Bratislava after 1867, in which the industry was formed in certain political, economic, and social conditions.

The period between 1867 and 1918 may be considered as the first period in the development of industry in Bratislava, when after the Austro – Hungarian Compromise comes economic development in Hungary. At this time starts the accumulation of domestic and the inflow of foreign capital and the development of industry was supported by the whole range of state decisions.

The period of 1918 to 1948 may be considered as the second relatively independent period. The destruction of the Austro – Hungarian Compromise and the establishment of the Czechoslovak Republic expressively influenced industrial development not only in Bratislava, but also in the other parts of Slovakia. A great loss of contacts with the Austrian and Hungarian markets, disrupted relations with Vienna and Budapest, decrease in Austrian capital, and another negative factors influenced the development of industry in Bratislava. In the new state there was a tendency to move the industrial production to the well – developed Czech lands.

The beginning of the communist regime in Czechoslovakia was the most important period in the formation of industry from 1948 to 1989. The development of industry in Bratislava was influenced by more impulses, of which the most important were: overall industrialization of Slovakia and the establishment of economic cooperation within COMECON market. The development of industry was influenced by the strengthening of the position of Bratislava as a social, economic and centre of whole of Slovakia.

The fourth and the last period in the formation of industry in Bratislava started after 1989, when changes of political regimes started in countries of Eastern Europe. Several years later comes division of Czechoslovakia and founding of independent Slovak Republic. The COMECON „artificial“ market was dissolved, the market economy is introduced and the neglected problems begin being solved. All of these facts have had direct influence on the development of industry in the city.

Recenzent: RNDr. Peter Mariot, CSc.